

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN EVLERİNİ TERKEDEREK SOKAKTA YAŞAMALARINDA SORUMLULAR VE SORUMLULUKLARI

Yard. Doç. Dr. Sevgi Usta Sayita*

“Bir şaşırılmışlık halidir bu. Yönler kaybedilince dönmek başlar.” Mevlana

Giriş

Yetişkin gözetim ve bakımında olmaksızın sokakta yaşamlarını geçirmekte olan çocuklar, siyasi, sosyo-ekonomik sistem ve uygulamaların da etkisiyle evlerini terk ederek sokağa gelmiş ve hem haklara erişim hem de hak ihlalleri açısından –görünürdeki- en uç kesimi oluşturmaktadır. Türkiye’de çocukların sokakta yaşamak amacıyla bulunması yeni olmamakla birlikte daha çok sayıda çocuğun sokakta olması ve içinde buldukları koşulların ağırlaşması ve ülke gündeminde yer tutmaya başlamasında 1990 yılı dönüm noktası olmuştur. Bu yıl aynı zamanda çocuklar hakkında yasal ve idari önlemler alınması açısından da önem taşımaktadır¹

Çalışma esas olarak çocukların evlerini terk ederek sokakta yaşamalarına neden olan aktörlerin yasal sorumluluklarının tesbit edilmesi ve buna dayanarak çocuklar açısından tazminat talep etme hakkı doğup doğmayacağını irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışmaya, Türkiye’de çocukların sokakta yaşamalarıyla ilgili kısa bir yasal ve fiili tarihçe ile başlanacaktır. Tarihçe bölümünü, çocukların sokağa gelme nedenleri, sokakta karşılaştıkları yaşam ve gelişme haklarını tehdit eden tehlikeler ve çocuklara yönelik koruma mekanizmasının kısa anlatımı izleyecektir. Ayrıca çocukların sokağa gelmelerinde etkili olan sebepler temel alınarak, çocuğun bakım, eğitim ve gözetiminden sorumlu olan kişi ve kurumlar ve bunların sorumlulukları ile bu sorumluluklarını yerine getirmelerinde gözlemlenebilen ihmaller ve sorunlar tespit edilecektir. Bu şekilde çocukların yetişmesindeki sorumluların sadece ana baba değil aslında tüm toplumda birey ve görevleri önceden belirlenmiş kurumlar olduğu ve birey ve kurumların yasal ve/ya ahlaki temele dayanan görevlerini yerine getirmediklerinde bunun sonuçlarının doğrudan çocukların temel haklarını tehdit

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ 1990 dan sonraki yasal ve uygulama süreci için bak.Sevgi Usta Sayita “Sokak ve Çocuk” BİRGÜN (Günlük Gazete) 7 Ocak 2005

ettiği iddia edilerek yeni bir sorumluluk anlayışı ileri sürülecektir. Bu anlayışın belirlenmesinde trafik kazalarından doğan sorumluluk esas alınacaktır. Trafik kazalarında sorumluluğun mağdur/zarar gören ve fail/haksız fiil sorumlusu yanında kara yolları olarak dikkate alınarak paylaştırılması gibi. Sokakta yaşamada durumunda kalan çocuklar açısından, yetiştirme ve korunma mekanizmasında görevli kişi ve kurumların sorumluluklarının oran usulü ile belirlenmesi ve oran üzerinden bir tazminata hükmedilmesi gerekliliği de de lege ferenda açıdan gerekçeleri ile iddia edilecektir.

Türkiye’de evlerini terk ederek sokakta yaşamlarını sürdüren çocuklara ilişkin tarihçe; Çocukların sokakta yaşamaları 20.Yüzyılın ikinci yarısında başlayan toplumsal değişme ile birlikte Anadolu’dan büyük kentlere göçle ortaya çıkmış ve giderek büyüyen bir olgu olmuştur². 1940’lı yıllarda İstanbul sokaklarında “köprü altı çocukları” adı verilen ve kamuoyunun dikkatini çekmeyen çocuklar 1950’li yıllardan sonra yavaş yavaş çoğalmaya başlamıştır 1990’dan sonra “sokak çocukları”, “madde kullanan çocuklar”, “tinerciler”, “hırsız kız”, baliciler, “Bir İstanbul Kabusu”, “kanserli bir ur” gibi kavramlarla kamuoyunda diğer risk altındaki çocuklardan ayırt edilmeye başlamıştır³. Bu duruma paralel olarak, 1990 yılında sivil bir girişim olarak İstanbul’da sokak hizmetleri başlamış çocuklar ve içinde bulunduğu koşullara medyanın geniş ilgisi ile oluşturulan “duygusal” kamuoyu da medyadaki haberlere göre değişim içine girmiştir⁴. Bu süreçte Türkiye’de her ülke gibi kendi sokakta yaşayan çocuklarını resmi olarak tanımış ve tanımlamıştır. 1990’lu yıllara kadar içinde buldukları durum itibariyle “korunmağa muhtaç çocuklar” yasal kavramı ile ifade edilmekteyken, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu “Çocuk” Raporu(1994)’ve 13 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü /Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nde sokak çocuğu kavramı diğer korunmaya muhtaç çocuklardan ayırt edilmiştir⁴.

² Osmanlı Dönemi için bak. Ayşe Buğra, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, 2.Baskı 2008, s. 143-144; Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; Adalet Alada/Sevgi Sayta/Sezai Temelli, Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında İstanbul’da Sokağın Çocukları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2002, s. 249vd.; N. Berkes, 1985, Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları, İstanbul, s. 288-293; Sevda Uluğtekin, 1940’lı Yıllarda İstanbul’un Sokak Çocukları”, Sema Kut’a Armağan, Yaşam Boyu Sosyal Hizmet, HÜ Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayın No.4, Ankara 1999; İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır ve Gaziantep gibi büyük kentlere kitlesel bir göç hareketi yaşanmıştır. Sevil Atauz, “Türkiye’nin Beş İlinde Sokak Çocukları Projelerinin Değerlendirilmesi”, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hakları Merkezi, 2003; “Yenibinyıl’ın Dünya Çocukları Sayısal Uyarı Raporu, Çocuk Vakfı, İstanbul 2000;. Study Group on Street Children, Final Report, Steering Committee on Social Policy (CPDS), Strasbourg, 11 April 1994 SO-COORD I (94) Report; Başbakanlık İnsan Hakları Üst Kurulu Raporu, 1999.

³ K.Karataş- Y Baykara.Acar –G.Çamur Duyan, Sokak Çocukları Açısından Sokak ve Suç İlişkisi Üzerine Medyadaki Yansımalar”, IV.Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalışan Çocuklar, İzmir IV.Sempozyumu 30 Eylül-2 Ekim 2005 Balçova İzmir,

⁴ RG. 13 Nisan 2001, 24372. güne kadar İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı tarafından ilki 3 Ocak 2002 de olmak üzere yedi genelge yayınlanarak mahalli olarak sokakta yaşayan çocuklara ilişkin tedbirler ve yasalarda yer alan hizmetlerin yerine getirilmesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur

Sokakta yaşayan çocuklara ilişkin ilk resmi ve somut müdahale 2000 yılında İstanbul Valiliğince çıkarılan “Sokakta Yaşayan Veya Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Suretiyle Kamu Esenliğinin Sağlanması İle İlgili Güvenlik Kararı ile olmuştur⁵. Devletin o zamana kadarki sessiz ve seyirci duruşu bu Kararla bozulmuş ve resmi bakışı bu kararın gerekçesi sayılabilecek başlangıç kısmında ortaya konmuştur:

Valilikçe alınan bu Karara göre “sokak çocuklarının (ve sokakta çalışan çocuklar.) büyük bir sosyal tehlike olarak günümüzü ve yakın geleceğimizi tehdit ettiği, bu ağır sosyal tehlikeden herkesin çok zarar görmesi ihtimali olduğu ve sonunda asayiş ile birlikte, can ve mal güvenliğini tehdit ettiği, bu nedenle İstanbul İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, kamu esenliğinin sağlanması ve çocukların genel olarak ruh ve sağlıklarının korunması ile suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla tedbirlerin alındığı(...)”. ifade edilmiştir

Bu Karar, sokakta yaşayan çocuklarla ilgili uygulama ve yasal düzenlemeler açısından dönüm noktası olmuştur. Bundan sonraki dönemde çocuklara ilişkin hizmetler konusunda hızlı bir değişim sürecine girilmiştir. Güvenlik Kararı’na dayanılarak çocuklar sokaktan alınarak, korunma ihtiyacı olan çocuklara hizmet vermekle görevli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yetkililerince, özel olarak çocuklar için oluşturulan yatılı birimlere götürülmeye başlanmıştır. 30 Eylül 2001 tarihinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği¹¹ çıkarılarak çocukların içinde bulunduğu duruma atf yapılarak tanımı yapılmıştır. Yedi yaş üstü çocukların “merkezin sunduğu her türlü hizmetten kendi istekleri ile yararlanmalarını ve ayrılmalarına dayanan” açık kapı sistemi esasına dayalı özel hizmetler yer almaktadır(Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği m.4.n)⁶. Bu hizmetler, SHCEK’e bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezleri kapsamında, ilk resmi müdahale birimi olan Gezici Ekip tarafından sokak çalışması ile ulaşılan çocuklara, Gözlem Evi ve Gece Barınaklarında hizmet verilmeye başlanmıştır. Merkezlerin kuruluş amaçları “sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalan, sokakta yaşayan çocuklar ile sokakta çalıştırılan çocuk ve gençlerin rehabilitasyonları ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak” olarak belirlenmiştir. İstanbul’da başlayan bu uygulama daha sonra ülkeye yaygınlaştırılmıştır SHCEK tarafından geliştirilen bir Hizmet Modeli 2005/5 yılında Başbakanlık Sokakta Yaşayan /Çalışan çocuklara Yönelik Hizmet Modeli Genelgesi ile en çok iç göç alan (İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Adana, Mersin, Bursa, Antalya) sekiz ilde yerel koşullara uyarlanarak uygulanmaya başlanmıştır⁷. Bu süreçte çocukların neden olduğu ileri sürülen şiddet olaylarına ilişkin gazetelere yansı-

⁵ No:2000/1, Karar Tarihi:9/8/2000, Resmi Gazete 19 Ağustos 2000, 24145. Ancak bu metin, dayandığı temel ilkeler, bakış açısı, önermesi gereken çözümler ve sunması gereken hizmetler açısından tartışmalıdır. (İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu 12.9.2000 tarihli basın açıklaması). İstanbul Valiliği tarafından verilen Karar No:2000/1, Karar Tarihi:9/8/2000, Resmi Gazete 19 Ağustos 2000, 24145. Bundan sonra karar İstanbul Güvenlik Kararı olarak kullanılacaktır.

⁶ RG. 30 Eylül 2001 tarih ve 24539

⁷ Türkiye’de 42 tane Merkez bulunmaktadır. 2004 yılı Haziran ayı itibarı ile 40.205 çocuğa ulaşılmıştır. Bu çocuklardan 28.374’ü sokakta çalışan çocuklar, 11.829’u sokakta yaşayan çocuklardır. Sokakta yaşayan çocukların 6853’ü çocuk ve gençlik merkezlerinden bizzat hizmet almaktadır. Bilgi www.shcek.gov.tr adresinden 24 Mayıs 2009 tarihinde alınmıştır.

yan haberler üzerine konu tekrar gündeme gelerek sivil ve idari çözüm arayışları sürdürülmüştür.

Uluslararası Hukuk açısından bakıldığında da; sokak çocukları kavramı 1990 yılı ve sonrasında Birleşmiş Milletler Belgelerinde yer almaya başlamıştır. Kavram, Dünya Çocukları açısından en geniş hakları kapsayan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de açıkça belirtilmemiş, içinde buldukları durum itibarıyla güç koşullar altındaki çocuklar arasında yer verilmiştir⁸. Bu çocukların kimler olduğu ve içinde buldukları durum 1990 Dünya Bildirgesi Faaliyet Planı'nda ayrıntılı olarak belirtilmiştir

“Dünyanın her köşesinde milyonlarca çocuk özellikle güç koşullarda yaşamaktadır: yetimler; sokak çocukları; mülteci ya da yaşadıkları yerlerden sökülüp koparılan çocuklar; savaşların, insanın ya da doğanın eseri olan afetlerin kurbanları durumundaki çocuklar; radyasyon ya da tehlikeli maddelerin etkilerine maruz kalanlar; göçmen işçilerin ya da sosyal açıdan dezavantajlı konumda bulunan diğer grupların çocukları; çocuk işçileri ya da fuhuşun, cinsel istismarın ve diğer sömürü türlerinin esareti altında bulunanlar; özürli çocuklar; suçlu çocuklar; ırk ayrımı uygulamalarının ve dış işgallerin kurbanı olan çocuklar. Bu konumdaki çocuklara, ulusal düzeydeki çabalar ve uluslararası işbirliğinin sağlayacağı olanakların yanı sıra, aileleri ve içinde buldukları toplumlar tarafından da özel bir özen, koruma ve yardım gösterilmelidir⁹.”

En dezavantajlı ve korunmasız durumdaki çocuklar arasında yer alan sokak çocukları, Sözleşmeye taraf devletlerin, sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda ilerlemeleri izlemek üzere kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin özellikle en duyarlı olduğu ve tavsiyelerde bulunduğu konulardan birini oluşturmaktadır¹⁰. Birleşmiş Milletler tarafından 1994 yılında kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planında güç durumunda olan çocuklar arasında sayılmaktadır¹¹. Sokak çocuklarının yaşam hakkı ve sağlıklı gelişimlerinin tehdit ve tehlike altında olması, Birleşmiş Milletlere İnsan Hakları Komisyonu'nunca “Sokak Çocuklarının Durumu” başlığını taşıyan belgenin hazırlanmasına ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmesine neden olmuştur¹¹. Aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Makamlar Kongresi'nin 15.Toplantısında alınan Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocukların Toplumla Bütünleşmesi başlıklı 253 (2008) Sayılı Tavsiye Kararı çocukların sokakta bulunmaları gerçeğinin tespiti,

⁸ Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Somali ve ABD dışındaki bütün devletler tarafından kabul edilmiştir. Tarihte en hızlı kabul edilen insan hakları anlaşmasıdır. Sözleşme ülkemiz tarafından 14 Eylül 1990 tarihinde imzalanmış, 4058 sayılı ve 9 Eylül 1994 tarihli “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile onaylanmıştır.

⁹ UNICEF Önce Çocuklar, UNICEF Yayını, Ankara 1996, s. 58

¹⁰ Çocuk Hakları Komitesi Altıncı (özel) oturum raporu, Nisan 1994, ÇHS/K/29,s. 31, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, s. 31-32

¹¹ UN General Assembly A/RES/49/212, 94th “The plight of street children”, 23 December 1994

içinde buldukları durum ve alınması gereken önlemler konusunda da önemli bir belge niteliğindedir¹².

Çocukların evlerini terk etmelerinin nedenleri: Çocukların evlerini terk ederek sokağa gelmelerinin, göç ve kentleşememe olgusuyla birlikte ortaya çıktığı ileri sürülmektedir¹³. Büyük kentlerde gecekondualarda yaşayan çocukların risk altındaki ve dezavantajlı çocuk grubunu oluşturduğunu ve sokak çocuklarının da çoğunlukla bu gruptan çıktığını verilere dayanarak söylenebilmektedir¹⁴. Çocuğun sokakta olma nedenlerine ilişkin olarak yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu yoksulluk ve aile içi ilişkilerde odaklanmaktadır¹⁵. Çalışmada sokakta yaşayan çocukların uğradığı hak ihlalleri ve sorumluları esas alındığı için bu konu çalışmada yer almayacaktır. Ancak konunun bütünsel olarak görülebilmesi için sorumluluk alanının geriye, çocukların ailelerinin kente göç nedenlerinin siyasi, sosyal, ekonomik (ve hukuki) nedenlerinin irdelenerek sorumluların belirlenmesi de önem taşımaktadır. Kente göçün nedenlerinin sorgulanması yanında, gelinen şehirde alt yapı ve temel hizmetlere ulaşamama, önemli derecede yabancılıktan kaynaklanan şehre entegre olamama (da) aile içi ilişkileri önemli derecede etkilemektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalara göre; şehir nüfusunun artmasıyla birlikte, aile yapısının da değiştiği ve geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakmaya başladı ve yoksulluğu kontrol altında tutmaya yardım eden kişisel ilişkilerin niteliğinde önemli bir değişime işaret ettiği belirtilmektedir. Şehirde kendilerini yeni yaşama alıştıracak, destekleyecek hısımlık, komşuluk ilişkilerinin varlığının önemini yitirmiş olması onları daha da korunmasız ve yabancı kılmaktadır. Makro değişkenlerin doğrudan etkilediği Türkiye ekonomisinde de yoksulluk, çocukların sokağa gelmesinde üzerinde durulan iki temel nedenden biri olarak ortaya konmaktadır¹⁶. Uluğtekin çocukların sokağa gelişini ekonomik faktörler ve eksik sunulan sosyal hizmetlerle açıklamaktadır. Ona göre; sokak çocukları olgusu aslında bizlerin yaşadığı toplumsal stresin bir belirtisini oluşturmaktadır. Bunu en çok etkileyen ekonomik güçler en başta işin içindedir. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumundaki çözümler, toplumdaki istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Kırsal alandan kentlere olan göç hızlandıkça sokak çocuklarının

¹² “The social reintegration of children living and/or working on the streets” – Recommendation 253 (2008) of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe

¹³ Hakan Acar, “Duvarların Dışındaki Yaşam: Çocukların Anlatımıyla Sokaklar”. Eğitim Bilim Toplum. Eğitim-Sen Yayını, Cilt: 20. Haziran, 2008, s. 85vd.;Özkan Yıldız,Toplumsal Değişme Sürecinde Sokak Çocukları ve Sosyal Dışlanma, Eğitim Bilim Toplum. Eğitim-Sen Yayını, Cilt: 20. Haziran, 2008, s. 57vd. “ Alada/Sayıta/Temelli s. 244; Şengül, T.H.. Kent Yoksulluğu ve Kentlerin Parçalanması. Tes-İş Dergisi,2001, Ekim-Kasım s: 42-48;Sevda Uluğtekin, Türkiye’de Çocuk Sorunu ve Sokak Çocukları” Sokak Çocukları Eğiticilerin Eğitimi Programı, İstanbul 14-20 Nisan 1996,Yayına hazırlayan Sevda Uluğtekin, Ek 2, Ankara 1997, s. 114.

¹⁴ Sevda Uluğtekin(1997), s. 114.

¹⁵ Uluğtekin (1997), s. 92; Ancak sokakta yaşayan çocukların ailelerinin kente göç nedenleri tek başına yoksullukla açıklanamamaktadır. Bu nedenler ailelerin kente göç nedenlerinin de araştırılmasını da önemli kılmaktadır. Şengül, s: 42-48 .

¹⁶ Buğra, s. 280; Birçok yazar gibi Le Roux ve Smith sorunu makro değişkenlerle ilişkilendirmektedir. Roux ve Smith “sokak çocukları ve çocuk işçiler sorununun geniş sistematik ekonomik sorunların bir yansıması” olduğunu söylemektedir.Aktaran H.Acar, s. 92.

sayısının artmakta oluşu aile kurumundaki aksaklıkları giderici sosyal hizmetlerin yeterince etkili olmadığını düşündürmektedir.

Sokak çocuklarının sorunlarının çözümlenebilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla 20.04.2004 tarihinde kurulan T.B.M.M Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından tüm ülkede yapılan araştırma çocukların sokağa gelme nedenleri, sokakta karşı karşıya olduğu tehlikeler ile verilmesi gereken hizmetler açısından en kapsamlı genel verileri içermektedir¹⁷. SHÇEK tarafından Komisyona verilen bilgiye göre; sokaktaki çocukların evlerini terk etme nedenleri büyük oranda ekonomik olmakla birlikte, aile içi şiddet, cinsel/fiziksel istismar, sosyal destek sistemlerinin yetersizliği, ailenin bakabileceğinden fazla çocuğa sahip olması, sevgisizlik, ihmal, çocukların akranlarıyla birlikte eğitim kurumlarından yararlanamaması, eğitim kurumlarındaki çocukların okul başarısının yukarıda sayılan etkenlerden dolayı olumsuz etkilenmesi ve öğretmenlerle çocuklar arasındaki olumsuz iletişim sayılabilir. Bu sorunlara genel bir bakış açısı getirildiğinde kaynağın büyük oranda yoksulluk ve yetişkinlerin olumsuz tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Aile ortamında ve eğitim kurumlarında yaşadığı olumsuz iletişim, çocuğun korunma beklentisi duyduğu yetişkinlere ilişkin güvenini kaybetmesine ve tamamen arkadaşlarına yönelerek bir yetişkinin yol göstericiliğinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu tür istismar durumlarıyla karşı karşıya kalan çocuklar kolaylıkla akran gruplarının etkisinde kalmakta ve sokak ortamı tüm tehlikelerine rağmen cazip bir hal almaktadır¹⁸.

Sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara hizmet vermek amacıyla açılan "Çocuk ve Gençlik Merkezleri"nin İlgili Yönetmeliği'nde de çocukların sokağa gelme nedenleri olarak aynı olgular yer almıştır. Yönetmeliğe göre, "*çocukların, eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve bu gibi nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kaldıkları* belirtilmektedir(Y.m.4 bent-e) Avrupa Konseyi'nin yukarıda adı geçen 253(2008) sayılı "Tavsiye Kararı'nda çocukların sokakta yaşaması veya çalışmasının temel faktörleri yoksulluk, işsizlik, aile sorunları veya istismar olarak yer almaktadır (m.1). Çocuğu sokağa iten nedenlerin aile içi ilişkilerin niteliği ile yakından ilişkili olduğu yapılan çocuklarla ilgili çalışmalardan da anlaşılmaktadır. Çocuğun sokağa itilmesinde rol oynayan etmenler arasında ailedeki gerginlik, çatışma, aile içi şiddet sonucu çocuğun ihmal ve istismarı bulunmaktadır. Bu durumun kültürel farklılaşma yanında, yoksulluk, işsizlik, ailenin temel gereksinimlerini karşılayamama gibi etmenlerle yakından ilişkisi bulunduğu ve ailedeki gerginlik, çatışma ve aile içi şiddet sonucu çocuğun ihmal ve istismarına neden olduğu bilinmektedir.

Bu sorunlara genel bir bakış açısı getirildiğinde çocukların sokağa gelmelerinin büyük oranda yoksulluk ve yetişkinlerin olumsuz tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Yoksulluk nedeniyle bireylerin sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanamaması ve bu nedenle toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yaşama katılma hakları da doğrudan ve

¹⁷ Bilgi http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/sokak_cocuklari_kom/genel_kurul_gorusme.htm adresinden 24 Mayıs 2009 tarihinde alınmıştır.

¹⁸ Bilgi http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/sokak_cocuklari_kom/tutanaklar/sokakrapor1.htm adresinden 24 Mayıs 2009 tarihinde alınmıştır.

dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu etkileşim çocuklar üzerinde daha ağır sonuçlar doğurmakta, toplumsal yaşama tam olarak katılamamış olan ana babalar veya bakımında sorumlu olan yetişkinlerce, yeterli bakım, eğitim, gözetim altında bulunmamakta ve içinde buldukları durum başta sağlık, yeterli yaşam standardına sahip olamama ve eğitim hakkına tam erişim olmak üzere temel haklarını kullanmayı engellemekte veya sınırlamaktadır. UNICEF-Türkiye, Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi 2006 Raporu’na göre hem savunmasız hem de ülkenin geleceği olan ve yoksulluk içinde büyüyen çocukların karşı karşıya olduğu riskler, düşük eğitim durumu, sağlık sorunları, küçük yaşta hamile kalma, madde bağımlılığı, suç işleme ve antisosyal davranış, düşük gelir, işsizlik ve uzun süre devlet yardımına bağlı kalma olarak sayılmıştır. Aynı zamanda çocuğun sevgi, saygı ilgi görmesi gibi kriterler daha az ölçülebilir olsalar da her durumda önem taşımaktadır ve çocukların evlerini terk etmelerinde önem taşımaktadırlar¹⁹.

Böyle bir ortamdan sokağa gelen çocuklar çok daha savunmasız durumdadırlar ve sokakta karşı karşıya oldukları tehlikeler ise doğrudan yaşam ve gelişme haklarını tehdit etmektedir. TBMM Araştırma Komisyonunun I.Raporunda Türkiye’de sokakta yaşayan çocukların, yaşadıkları ortamlarda her türlü ihmal, istismar, sömürü ve kötü davranışa maruz kaldıkları aile veya yasal yakınlarıyla bağlarının kısmen ya da tamamen kopmuş olduğu, risklere karşı kendilerini koruyamadıkları, bir kısmının da yaşadıkları ortam ve geçirdikleri travma sonucu uçucu ve uyuşturucu madde kullandıkları belirtilmektedir. Yapılan tüm çalışmalarda çocukların yoksulluk ve yoksulluğa bağlı temel ihtiyaçların karşılanmamasından doğan yoksulluk ve kendi aralarından veya diğer kişilerce uygulanan şiddet sokakta çocukların karşı karşıya olduğu ihlaller olarak öne çıkmaktadır²⁰. Arkadaşları veya başkaları tarafından uygulanan şiddet yanında; tiner, bali, esrar, hap, alkol, sigara ve diğer uyuşturucular kullanmak olan madde bağımlılığı, hırsızlık, adam yaralama ve suç örgütlerine katılmaya zorlanma gibi suça karıştırılma, taciz, tecavüz, fuhuşa sürüklenme örneğinde cinsel istismar ve ticari cinsel sömürü aracı olarak kullanılma ve madde kullanımını ve olumsuz yaşam koşullarından kaynaklanan fiziksel ve ruhsal sorunları kapsayan sağlık sorunları yer almaktadır. 253(2008) Sayılı Avrupa Tavsiye Kararı’nda, bütün sokak çocuklarının karşı karşıya olduğu ortak riskler; sömürü, şiddet, cinsel istismar, madde kullanımı ve çok sayıda insan hakkı ihlalleri olarak belirlenmiştir. Bazen onları korumaktan sorumlu görevli makamlar tarafından risk altında oldukları da aynı maddede yer almaktadır(m.4). Çocukların bu çevrede yaşam hakkı başta olmak üzere, yaşam hakkıyla bağlantılı olarak bedensel ve ruhsal bütünlüğü, yiyecek, giyecek barınmayı içeren uygun yaşam standardına sahip olma hakkı, temel eğitim alma hakkı başta olmak üzere medeni, ekonomik sosyal kültürel haklarının ihlal edildiğini veya ihlal tehdidi altında olduğunu göstermektedir. Çocuğun yetişmesi ve toplumsal

¹⁹ Rapor ‘a http://www.unicef.org/turkey/sy19/_cp39.html adresinden 24 Mayıs 2009 tarihinde ulaşılmıştır.

²⁰ Acar, s. 93-94; Alada/Sayita/Temelli, s. 261vd.; Sevil Atauz 1998, “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları”, Birikim, sayı:116; Sevil Atauz, 1999, “ Sokak Çocuklarının Yaşam Kültürü”, Cumhuriyet ve Çocuk, 2 Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Der: Bekir Onur, Ankara, s. 562vd.: Sevil Atauz 1994,Ankara ve Şanlıurfa’da Sokak Çocukları Ekim 1990, UNICEF Ankara Mart 1994; “Sokak Çocukları Alt Komisyonu Raporu” 1.İstanbul Çocuk Kurultayı, İstanbul Çocuk Raporu Der:Sevgi Usta Sayita/Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul Çocukları Vakfı Yayını, İstanbul 2000, s. 275 vd.

yaşama tam olarak katılmasının ön koşulu olan zorunlu ilköğretim hakkı ve mesleki eğitim alamama sokakta yaşayan çocukların ihlal edilen sosyal hakları arasındadır. Eğitim hakkının kendisine erişebilmek ve kaliteli eğitim alabilmek çocuğun diğer tüm haklarına ulaşabilir olmasını gerekli kılmaktadır²¹.

Çocukların Aile içinde Korunması: Çocuğun sokağa gelmesindeki temel etkenin, yoksullukla da bağlantılı olarak, aile içi istismar ve çocuğun yetişmesi, bakım ve gözetimindeki ihmal olarak kabul edilmiştir. Çocukların içinde bulunduğu durum objektif olarak dikkate alındığında, çocuğun korunması için çocuk ve ailesine karşı velayet hakkına müdahale ile koruma mekanizmasının harekete geçirilmesinin yasal dayanaklarıdır.

Türk Çocuk Koruma Hukuk Sistemine göre, Anayasal olarak çocuğun aile içinde yetişmesi esastır (AYm.41). Anayasal ilkenin Medeni Kanundaki yansımaları çocuğun yetiştirilmesi ve korunmasında sorumluluğun çocuğun velayet hakkına sahip ana babasına ait olmasıdır(MKm.339vd.). Velayet hakkına sahip ana baba çocuğun bakımı ve eğitimi konusunda onun menfaatinin göz önünde tutularak gerekli kararları almak ve uygulamak ve kişilik haklarını korumakla görevlidir(MK.m.349/I)²².

Yapılan araştırmalarda sokağa gelen çocukların büyük oranda anne babası olan çocuklardır ve evlerinde yaşarken sokağa gelmişlerdir, Sokağa gelme nedenlerini anne babanın velayet hakkı ve görevinin kapsamı açısından değerlendirdiğinde; bu görevlerini hiç veya çocuğun menfaatine uygun biçimde yerine getirmedikleri, çocuğun bakım ve yetiştirilmesine ilişkin yükümlülüklerini ihmal ettikleri, ekonomik olarak çocuğun bakım ve eğitim masraflarını karşılayamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Acar'ın alan araştırmasına göre ; "(...)İki çocuk dışında tüm çocukların ailelerinin gecekondu bölgelerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Çocuklar ve aileleri, çocukların kendi ifadeleriyle, kentin "yoksul" bölgelerinden gelmektedir. Annelerin tamamına yakınının ev kadını olduğu öğrenilmiştir. Annesinin çalıştığını belirten çocuk sayısı üçtür. Babaların ise genellikle geçici ve beceri gerektirmeyen işler (işportacılık, dükkân işletmeciliği, kahvecilik) de çalıştıkları söylenebilir"²³.

SHÇEK Çocuk ve Gençlik Merkezleri'ne gelen çocuklara ilişkin verilere göre çocukların aile yapısı; /50.40 ana baba birlikte yaşıyor, %9.60 ana baba ölü ; %23.80 parçalanmış aile; %16.00 sı hakkında bilgi edinilememiştir. Çocukların evden ayrılma nedenleri ise; %18.40 aile içi şiddet; %8.80 aile ile anlaşamama; %13.20 aile parçalanması, %2.90 zorla çalıştırılma ; %3.30 arkadaş

²¹ Sokakta karşılaştıkları hak ihlalleri için bak. Alada/Sayıta/Temelli ,s. 255vd.; Aynı zamanda toplumsal dışlanmaya uğradıkları iddiası için bak. Faruk Sapançalı, Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Yayınları, 2006, İzmir, s. 123.

²² Bu konuda bak. Gülçin Elçin Grassinger, Türk Medeni Kanununda Yer Alan Velayet Hükümleri Kapsamında Küçükün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler, XII Levha Yayınevi, İstanbul Ocak 2009, s.; Turgut Akıntürk, Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış, II:Cilt Yenilenmiş 10.Bası, İstanbul 2006, s. 422vd. Rona Serozan, Çocuk Hukuku, Genişletilmiş II:Bası,İstanbul 2005, s. 260vd. ;Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku- Aile Hukuku Cilt III; Filiz Kitabevi, İstanbul 2008,s. 328vd.;Emine Akyüz,Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 247vd.

²³ Acar, s. 93 vd.

etkisi; %1.90 yurt-yuva uyumsuzluğu; %5kendi isteği ile ; %26.50 diğer nedenler; /19.60 da bilgi edinilememe oranıdır²⁴.

Alada/Sayita/Temelli nin alan araştırmasına göre; “Aile, fakirdir. Sokak çocuklarının aileleri büyük çoğunluğu yoksulluk tanımlamalarında dile getirilen mutlak yoksulluk sınırının altında yaşayan ailelerden oluşmaktadır. Görüşme yapılan çocukların arasında ailelerinin düzenli bir gelir kaynağına sahip olanların sayısı sadece 3’tür. Genelde küçük ve hijyenik olmayan evlerde yaşamakta, aynı odada birlikte yatılmaktadır. Ev içinde özel kullanım alanı söz konusu değildir. Anne ve babanın çocuklara ilgisi yok denecek düzeydedir. Aile içi yaşam çocuğun sokağa yönelmesi koşullarını fazlasıyla yaratmaktadır. Sokaktan dönmeye çalışan çocuklar aile yaşamının düzelmesi gerekliliğini belirtmektedirler”²⁵. “Ailede yaşayan nüfus dağılımına baktığımızda; sokak çocukları ağırlıklı olarak kalabalık ailelerden gelmektedir. 5 kişilik aile yapısı hakim görülmele birlikte, çocukların yarısından fazlası 6 ve daha üzeri aile ferlerinden oluşan ailelerden gelmektedir. Kaldı ki, çocukların parçalanmış aile yapıları bu rakamların değişkenliğini de dikkate almamızı gerekli kılmaktadır. Görüşme yapılan çocukların büyük çoğunluğu ailedeki en küçük çocuktur. 2 çocuğun ağabeyleri de sokak çocuğudur. Genelde abla ve ağabeyleri kendi düzenlerini oluşturmuştur. Ana baba durumu açısından ise; çocukların çoğunda aile parçalanması durumu hakimdir. Düzenli bir aile yaşantısının varlığı görülmemektedir. Çocukların bu durumdan oldukça fazla etkilendiği yapılan söyleşilerde belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Konut durumuna baktığımızda; çocukların evleri çoğunlukla iki odalıdır. 1 çocuğun evi 3 odalı, 2 çocuğun evi de 4 odalıdır. Ev içinde hakim olan unsur yoksulluk olarak tanımlanabilir. Ev eşyası olarak TV ve buzdolabı dışında beyaz eşya söz konusu olmazken, kalabalık aile yapısının getirmiş olduğu sıkıntılar ön plana çıkmaktadır”²⁶.

Çocukların ailelerinin kendi geçimlerini ekonomik olarak karşılayabilecek durumda olmadıkları ve beslenme, giyinme ve uygun sağlık bakımını içeren temel ihtiyaçlarını karşılama güçlüğü çektikleri araştırmalarda tespit edilmiştir. Medeni Kanun’a göre “çocuk ana ve babasının rızası dışında evi terk edemez (...)” (MKm.339/son).Oysa evini terk ederek sokakta yaşayan çocukların büyük çoğunluğunun anne babası olduğu ve ailesi yanından sokağa geldiği verilerle sabittir. Burada çocukların evi terk etmeleri ve yaşam ve gelişme haklarına karşı temel hak ihlalleri ile karşılaştıkları sokağa gelmelerini engelleme konusunda da ana babanın iradesinin varlığından söz edilmesi mümkün görünmemektedir.

Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği, sokak hizmetlerinden yararlanacak çocukları “ailesi ile ilişkisi az olan, ailesi olmayan, evden atılan, evden kaçan ve günün tamamını sokakta geçirip, gereksinimlerinin tamamını veya önemli bir kısmını sokakta karşılayan 7-18 yaş grubu çocuk” olarak belirlemiştir. Dolayısıyla yedi yaş sokakta bulunma yaşının alt sınırı olarak belirlenmiştir ve bu yaş ve altındaki çocuklar için genel koruma hükümleri uygulanacaktır ve yedi yaşının altındaki çocukların sokakta yaşamlarını sürdürmeleri yasal olarak mümkün olamayacaktır.

²⁴Bilgi, http://www.shcek.gov.tr/hizmetler/cocuk/Cocuk_ve_Genclik_Merkezleri.asp adresinden 24 Mayıs 2009 tarihinde alınmıştır. Merkezlerin hizmetlerinden yararlanan çocuk sayısı Aralık 2004 tarihi itibarı ile 6853’dür.

²⁵ Alada/Sayita/Temelli s. 261

²⁶ Alada/Sayita/Temelli s. 261vd.; benzer sonuçlar için bak. Acar, s. 93vd.

Merkezlere gelen çocukların %5'inin kendi isteği ile sokağa geldiği saptanmıştır. Yedi yaş üstü çocuklar açısından bakıldığında temyiz kudretine sahip çocuğun kendi özgür iradesi ile evini terk ettiği ve sokakta yaşamayı tercih ettiğini söylemek mümkün olabilecek midir? Gerek çocuk hukuku ilkeleri gerek Medeni Kanun'da(MKm.339) yer alan, çocuğun yararının ve çocuğun görüşünün dikkate alınması ilkelerinin yarıştığı bu durumda; reşit olmayan çocuğun velayet ya da vesayet altında bulunması yani yetişkin gözetimi ve koruması altında bulunması esastır. Çocuğun hem evi terk etmesinde hem de sokakta yaşamayı tercih etmesinde özgür iradesini veya temyiz kudretinin varlığını kabul etmek, sokakta karşı karşıya oldukları kişilik hakkı ihlalleri açısından bakıldığında, kabul edilebilir özgürlükçü bir bakış değildir²⁷. Burada sokakta yaşayan çocuk kavramının da uygun bir kavram olmadığını ileri sürmek mümkün olacaktır, Kavram çocuğun özgürlüğüne vurguyu güçlendirmekte, çocukların karşı karşıya oldukları ihlaller öne çıkmamaktadır. Bu nedenle belki de 'kaybedecek bir şeyi olmayan' çocuk için sokakta yaşam bir alternatif değil, seçimsizliğin sonucu olarak görülmalıdır ve 'sokakta yaşamak durumunda bırakılan çocuk', 'evini terk eden çocuk' gibi ifadeler kullanmak çocuk yararına daha uygun görünmektedir. Sokak hizmetlerinin verildiği merkezler çocuk için ancak bir meskendir ve çocuğun yasal yerleşim yeri velayet veya vesayet altında oluşuna göre Medeni Kanun hükümlerine tabii olacaktır (MK. m. 21)

MKm.340/I de ana babanın çocuğu olanaklarına göre eğitecekleri ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâkî ve toplumsal gelişimini sağlamak ve korumakla yükümlü oldukları düzenlenmiştir. Çocuğun yetiştirilmesi ve eğitimi genel, mesleki ve dini eğitimini kapsar. Çocuklarının bu eğitimlerini "olanaklarına" veya "malî güçleri oranında" yerine getirmeleri beklenmektedir. Çocuğun genel eğitimi ana baba tarafından sağlanacaktır, Genel eğitim ana baba yanında da ilköğretim zorunluluğu nedeniyle okullar ve kamu kuruluşları da bu görevi paylaşmaktadırlar (AY.m. 42/V). Altı yaşından itibaren çocukların okulda bulunmaları gereği okullar ve öğretmenler, çocukların gelişimi ve genel eğitimi ile ilgili önemli bir sorumluluğa da sahip kılınmıştır. Bu düzenleme gereği öğretmenler aracılığı ile okullar, ana babanın çocuğun genel eğitim hakkına müdahale etmekte ve ortaklaşa bir sorumluluk ve görev yüklenmektedirler.

Acar ve Alada/Sayıta/Temelli'nin alan araştırmalarına göre eğitim düzeyi açısından dağılım ; çocukların eğitim düzeyi oldukça düşüktür, çocukların büyük çoğunluğu 5. sınıftan önce veya 5. sınıfta okulu bırakmışlardır. Okulu bırakma nedenlerinin başında uyumsuzluk gelmektedir. Çocukların bir çoğu okulda dayak yemişler ve kavga etmişlerdir. Açıklamalarında ağırlıklı olarak uyum sağlayamadıklarını, arkadaşları tarafından alay konusu olduklarını, bu duruma tepki olarak da kavga çıkarıp okuldan sık sık kaçtıklarını belirtmişlerdir. Çocukların gelişim çizgileri alışlagelmiş eğitim araçlarına uygun olmaması önemli bir sorun yaratmaktadır. Bu çocukların bir çoğunda özel eğitime gereksinim olduğu gözlenmiştir. Çocukların bir çoğu okuma – yazma bilmemektedir²⁸.

SHÇEK Çocuk ve Gençlik Merkezleri'ne gelen çocuklara ilişkin verilere göre ; çocukların Merkeze kabulde eğitim durumları ve oranları 5823 çocuktan hiç okula gitmemiş olan %11 (687); ilköğretim ara sınıfı terk %42 ; ilköğretim

²⁷ Bu konuda bak. Naom Schimmel, Freedom and Autonomy of Street Children, The International Journal of Children Rights 14, 2006.

²⁸ Alada/Sayıta/Temelli, s. 258; Acar, s. 96vd.

zunu %22.80; ilköğretimi terk (6-7-8.sınıf) %11; ilköğretim mezunu %5.50 ; lise terk %6.40 olarak tespit edilmiştir²⁹.

Altı yaşından itibaren başlayan ilköğretim zorunluluğu tüm çocukların sokakta oldukları yaşlarda, anayasal olarak okulda olmaları zorunluluktur(AYm.42/V) İlköğretim çocuklar açısından öncelikle bir hak, devlet ve çocuğun bakım ve yetiştirilmesinden sorumlu kişi için de bir görevdir. Çocukların ilköğretimi tamamlamamış olması, anayasal olarak ana babanın ve idarenin çocuğun ilköğretimi ve kaliteli eğitime erişime ulaşma ve tamamlama yükümlülüğünü yerine getiremediğini göstermektedir.

Medeni Kanuna göre “çocuk, ana ve babasının sözünü dinlemekle yükümlüdür”, ancak burada ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanılır; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutmak zorundadırlar (MKm 339/II) Çocuğa eğitim amacı ile de olsa şiddet uygulanması bu yükümlülüğünün kötüye kullanılmasıdır ve çocuğun menfaatine aykırıdır. Gerek Doktrin gerek Yargıtay kararları çocuğa yaşamsal disiplin kazandırmak için, ölçülülük ilkesi çerçevesinde modern eğitim araçları dikkate alınarak zorunlu ve makul ölçüde eğitim aracı seçebileceği görüşünü ağırlıklı olarak benimsemiştir³⁰.

Evlerini terk eden çocuklar açısından duruma bakıldığında evde, okulda şiddetle karşılaştıkları ve bir şiddet kültürü içinde yetiştikleri görülmektedir³¹. Evde karşılaştıkları şiddet aynı zamanda evi terketme nedenleri arasında ilk sıralardadır³².

Acar’ın araştırmasına göre ; çocuklara göre “sokağa düşme” lerinin başlıca nedeni yaşadıkları travmatik şiddet deneyimi, sevgisizlik ve bozuk aile ilişkileridir. Çocukların anlatımları temel işlevlerini yerine getiremeyen ailelerde büyüdüklerini göstermektedir. Sokak çocuklarının anlatımlarından yola çıkarsak, ailelerindeki temel eksikliklerin “duygusal yoksunluk” ve “aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi” olduğu anlaşılmaktadır. Sokak çocuklarının yaşam öyküleri sevgisiz aile ortamlarına işaret etmektedir. Aile içi iletişimde yaşanan sorunların yanı sıra, sevgisiz büyüdüğünü ve “normal” bir aile yaşantısını bilmediğini ifade eden çocuklar bulunmaktadır³³.

Alada/Sayıta/Temelli’nin araştırmasına göre ; çocuklar nerdeyse bir şiddet kültürü içinde doğmuş ve şiddetle birlikte toplumsallaşmışlardır. Çocukların

²⁹ Dipnot 23 deki bilgi.

³⁰ Bu konuda bak. Elçin Grassinger,,s. 27 vd; Akıntürk, s. 427;Serozan, s. 260 vd.; Akyüz ,s .254 vd..

³¹ “(...) Geçen yıllarda birçok şiddet karşıtı teorisyen topluluklar ve ilişkilerde “şiddet karşıtlığını” tanımlamaya çalışmışlar ve çoğu hem şiddetin hem de şiddet karşıtlığının insanlar için “doğal” olduğunu ve her ikisinin de sosyal koşullardan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Böylece, şiddetsizliğin (non violence) olağandışı ahlaki bir özellik, şiddetin ise insan doğallığı görüşüne karşı çıkmışlar ve bu karşı çıkışlarını da etnolojik ve antropolojik kanıtlara dayandırarak insanlar ve birçok hayvan arasında işbirliği faaliyetlerinin şiddet içerenlerden daha yaygın olduğuna işaret etmişlerdir.(...) Betül Onursal- Sevgi Usta Sayıta, Birleşmiş Milletler Belgelerine Başlı Kültürü ve Şiddet Karşıtı Olma ve Avrupa Konseyi Kararlarında Çocuğun Şiddet ve Kötü Muameleden Korunması, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yayını, İstanbul 2002, s.

³² Acar, s. 93-94; Alada/Sayıta/Temelli, s. 263vd ;Atauz 1999, s. 563-564) Sevil Atauz, “ Sokak Çocuklarının Yaşam Kültürü, s. 564.

³³ Acar, s. 95

dünyasında şiddeti üretenler çoğunlukla erkeklerdir. Başta babalar ve ağabeyleri olmak üzere, polisler, zabıtalılar, patronlar, öğretmenler, onlara tecavüz edenler hep erkeklerdir. Çocuklar kendilerini kurban olarak görürler şiddetin marjinallerinin yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğunu bilirler. Evden ayrılma nedenlerinin başında evdeki dayak gelmektedir. Ailede, üvey anne ve babaların varlığıyla giderek katmerleşen şiddet, çocuğun evden uzaklaşmasının nedenlerinin başında gelmektedir. Okuldan ayrılma, yetiştirme yurtlarından kaçmanın temelinde de şiddet yatmaktadır Şiddet; tüm yaşam alanlarını kuşatmıştır. İlk tanıştıkları yer aileleridir. Hepsi baba ve anne dayacağı yemişler ve bu dayacağın dozu oldukça yüksektir. Üvey ebeveynlerin uyguladığı şiddet daha acımasızdır. Çocuğun başına piknik tüpünün atılması türünden alet kullanılarak uygulanan şiddette aile içinde yaygındır. Okulda da şiddetin devam ettiği görülmektedir. Öğretmen dayacağının yanı sıra arkadaş kavgaları sıkça yaşanan olaylardandır. Sokağa çıktıklarında ise inanılması güç bir şiddet yoğunluğunun içine düşmektedirler.(...)³⁴

Çocukların evde bedensel, duygusal, zihinsel ve cinsel istismarla karşılaşması da çocuğun doğrudan yaşam ve gelişme hakkına genel olarak kişilik haklarına yönelik, menfaatini tehlikeye atan davranışlardır³⁵.

Ana babanın çocuğa ilişkin velayetten doğan yükümlülüklerini ilköğretime yollama görevleri de dahil hiç veya çocuğun yararına uygun biçimde yerine getirememeleri halinde, kusurları aranmaksızın, hakim velayet hakkına müdahale görevi doğmaktadır³⁶. Amaç anne babayı cezalandırmak değil, çocuğun korunmasının sağlanmasıdır ve Anayasa, MK, ÇKK, hükümlerinde yer alan ilkeler içinde özellikle ölçülülük ilkesi ve çocuğun yararı ve görüşü dikkate alınarak mahkemece çocuk için en uygun tedbir alınacaktır³⁷. Çocuk için alınacak tedbirlerde esas olan çocuğun kendi aile ortamından ayırmamak, yetişmesinde süreklilik esası gereği kural olarak yararına kabul edilmiştir (ÇHSm.20.3). Bu nedenle çocuğun kendi aile çevresinden, korunmak amacı için bile ayrılması çocuk açısından başka bir travma oluşturabilecektir. Onun için en uygun tedbiri hakim MK m.4 deki takdir hakkına dayanarak belirlerken yararına olanı "talilik ilkesi" olarak ifade edilen karşılığını (ÇKK m.4.bent j) de bulan en az zararlı en yüksek yararın uygulanması esastır³⁸. Bu anlayış uluslararası çocuk koruma anlayışına uygun olarak çocuk koruma hukuku

³⁴ /Alada/Sayıta/Temelli, s. 263-264.

³⁵ Bu konudaki açıklamalar için bak. Elçin Grassinger, s. 72 vd. Akyüz s. 254vd, ayrıca 386; H.Burak Gemalmaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması, Legal Yayınevi, İstanbul 2005.

³⁶ Medeni Kanun'un 272(Yeni MK m346vd) ve davamı maddelerine göre hakim çocuğun bedeni ya da fikri gelişimini tehlikede görürse korunması için gereken tedbirleri resen alır, o halde çocukla ilgili bu dava kamu düzeni ile ilgilidir (...), Y2HD. 21.12.1998 gün E. 13883, K.13887, İsmail Özmen, Açıklamalı İçtihatlı Velayet Hukuku Davaları ve Çocuk Mahkemeleri, Kartal Yayıncılık Ankara 2005, s. 112; Baba tarafından çocuğun dövülmesi velayetin ona verilmesine engel teşkil etmektedir Y.2.HD, 17.3.2003 tarih,451/3672 S Kararı, Özmen (2005), s. 138;

³⁷ Elçin Grassinger, s. 98vd.; Serozan, s. 261vd.; Akyüz, s. 81 vd.; Sevgi Usta Sayıta, "Mağdur Çocuklar Hakkında Koruma Tedbirleri"Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu, İstanbul 2004, s. 89vd.

³⁸ İlke hakkında bak.Elçin Grassinger, s. 100vd.

sistemimizde karşılığını bulmakta ve bir hiyerarşi içinde en hafiften başlamak üzere tedrici olarak ağırlaşan tedbirler öngörülmüştür.

Çocuğun korunmasında temel hükümlerin yer aldığı Medeni Kanun’a göre; “çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri al(dır)makla yükümlüdür (m.346). Bu tedbirler, ana babanın velayet görevinin hatırlatılması, uyarılması, ihtiyaca göre aileye psiko-sosyal, ekonomik destek sağlanması, danışmanlık hizmetleri sağlanması gibi çocuğun aile içinde kalmasını sağlamaya yöneliktir. (ÇKKm.5) Velayetin kaldırılma nedenleri oluşmamışsa ancak çocuğun anne ve babası yanında kalması yararına uygun değilse;”bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya manen terk edilmiş hâlde kalırsa” bir aile yanına veya kuruma yerleştirilmek üzere çocuk yanlarından alınır. Aynı tedbir çocuğun aile içinde kalmasının huzuru bozması halinde bir çözüm de bulunamamışsa uygulanacaktır MKm.347). Bu tedbirin uygulanması ÇKK ve SHÇEK’da düzenlenmiştir ve çocuğun korunma ihtiyacı içinde olduğunu ifade etmektedir. Çocuk Koruma Kanunu’na göre; “Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk” olarak tanımlanmıştır(ÇKKm.3.1a.1) ve Kanundaki destekleyici ve koruyucu hükümler uygulanacaktır (ÇKKm.5). Çocuğun ana babasının yanından alınıp ÇKK ve SHÇEK hükümlerine göre koruma altına alınarak SHÇEK gözetim ve bakımı altında hizmetlerinden yararlandırılması gerekmektedir.

Yerleştirme ile birlikte MKm.348 de sayılan velayet hakkının kaldırılma nedenleri varsa ana ve/veya babadan velayet kaldırılacak ve her ikisinden de kaldırılmışsa çocuğa vasi tayin edilecektir. *Ana ve babanın deneyimsizliği, hastalığı, özürülü olması, başka bir yerde bulunması veya benzeri sebeplerden biriyle velâyet görevini gereği gibi yerine getirememesi veya yeterli ilgiyi göstermemesi veya ona karşı yükümlülüklerini ağır biçimde savsaklaması halinde çocuğun korunmasına ilişkin diğer önlemlerden sonuç alınamaz ya da bu önlemlerin yetersiz olacağı önceden anlaşılırsa, hâkim velâyetin kaldırılmasına karar verecektir.*(MKm 348).

Devletin ve toplumun çocuğu koruma sorumluluğu; Devletin çocuğu koruma sorumluluğu Anayasadan doğmaktadır..(AYm.62/V) Devletin bu amaçla kurduğu hizmet ve uzmanlık örgütü SHÇEK Genel Müdürlüğü’dür. Çocuğun menfaatinin tehlikede olması halinde koruma hükümlerinin uygulanması söz konusu olabilecektir. Çocuk ve ailesi hakkında SHÇEK’na ihbarda bulunulması ve gerekli araştırma yapılarak aileye ve çocuğa gerekli desteğin sağlanması veya mahkeme aracılığı ile destekleyici veya koruyucu tedbirlerin uygulanması için çocuk mahkemesine /veya aile mahkemesine başvuruda bulunulmalıdır (ÇKK m. 5vd.; Ailenin Korunmasına Dair Kanun³⁹; Aile Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun⁴⁰)

Çocuk Koruma Kanunu gerek korunma ihtiyacı olan çocuk gerekse suç işlediği iddia edilen çocuklar açısından çocuk yararına olmak üzere tedbir sistemi kurmuştur⁴¹. Çocuğun içinde bulunduğu koşullar bedensel, ruhsal kişisel

³⁹ Kanun 4320 -14/01/1998-ı RG17/01/1998- 23233).

⁴⁰ Kanun No: 4787 Kabul Tarihi : 09/01/2003 RG. 8/01/2003- 24997 m.6).

⁴¹ Koruma tedbirleri hakkında bak. Grassinger, s. 108vd.; Ali Hakan Evik, “Çocuk Koruma Hakkında Düşünceler”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl:2007, S.1, s. 181vd.;Serdar Mermut, “Çocuk Koruma Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, Legal Hukuk

güvenliğinin tehlikede olmasının derecesi ve nedenine göre çocuğa uygulanacak tedbirler belirlenecektir. Bu tedbirler çocuğun yararına aykırı olmadıkça, çocuğun kendi aile çevresinde kalmasına yönelik olarak danışmanlık tedbiri, eğitim tedbiri, barınma, sağlık gibi "çocuğu ve ailesini destekleyici tedbirlerdir. Bu tedbirlerin uygulanamadığı veya yararına uygun olmadığı hallerde, koruma kararı ile çocuğun aile çevresinden alınarak kurum bakımı altına alınması sağlanmak durumundadır. (AYm.62; MK, 347 vd.; ÇKKm.5; SHÇEKK m.22 vd.). Çocuk Koruma Kanununun uygulanmasında esas alınacak ilkeler, çocuk yararı, görüşü ve ölçülülük ilkelerini esas alarak, çocuğun sağlıklı gelişimi için en uygun olan kararı almak ve tüm toplumsal kaynakları kullanarak uygulamakla yükümlü kılınmıştır Çocuk Koruma Kanunu mahkemece verilecek koruyucu ve destekleyici tedbirlerin hangi kurum ve kurumlar tarafından yerine getirileceğini belirlemiştir. Danışmanlık ve barınma tedbirleri Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve yerel yönetimler, eğitim tedbiri Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, bakım tedbiri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, sağlık tedbiri Sağlık Bakanlığı, kurumlar arası koordinasyondan ise Adalet Bakanlığı görevlidir (ÇKKm.45).

Devletin, çocuğun ana babası tarafından bakılması mümkün olmayan ya da ailenin desteklenmesi gereken durumlarda destek ödevi vardır ve bu ödev aslında toplumların çocuklara karşı yerine getirmek zorunda oldukları bir görevin özüdür. Eğer ana babalar çocuklarının gereksinimlerini karşılayamıyorlarsa o zaman çocukların toplumun geri kalan kesimi üzerinde ahlaki bir hak talepleri vardır⁴². Bu anlayış çocuk koruma hukuk sistemimizde de karşılığını bulan bir anlayıştır. En geniş biçimde SHÇEKK ve Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan çocuk ve ailesine uygulanacak hizmet ve tedbirlere bakıldığında bu konuda karar verme yetkisi verilmiş makam ve mahkemelerin tüm toplum kaynaklarını kullanma yetki ve görevine sahip kılındığı görülmektedir⁴³.

Bu süreç tıpkı ceza yargılamasında olduğu gibi re'sen işlemesi gereken (idari) bir süreçtir, ancak burada kamu düzenini korumak yerine çocuk yararını korumak amaçtır. Sokakta yaşayan çocukların uğradığı hak ihlalleri yaşam ve gelişme hakkını ifade eden, maddi ve manevi varlığının gelişimini ve bu haklara erişimde ayrımcı muameleye tabii tutulmamayı içeren anayasal haklardır. İnsan haklarının bölünmezliği ilkesi gereği, medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik hakları bir bütündür, yaşam ve maddi ve manevi varlığının gelişiminin sağlanması ancak bu hakların tümüne ulaşımının sağlanması ile mümkün olacaktır. Mahkemeler tüm toplum kaynaklarını çocuk koruma sistemi içinde kullanmakla yükümlüdürler .

Dergisi, İstanbul 2006, s. 105vd. Yusuf Solmaz Balo, Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması, Seçkin Yayınları Ankara, 2005 Akyüz, s. 449 vd. Sevgi Usta Sayıta, Türk Hukukunda Çocuğun Koruyucu Aile Yanına Yerleştirilmesi; Filiz Kitabevi, İstanbul 1996, s. 41vd.;

⁴² Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, s. 259

⁴³ Çocuk Koruma Kanunu ile mülga olan 2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte 'de yer alan tanıma göre; "Toplum kaynakları" deyimi, toplumda küçüğün, ve ailesinin yararlanabileceği eğitim, sağlık, sosyal refah, sosyal güvenlik alanlarındaki tüm imkan ve hizmetleri ifade etmektedir (Yönetmelik m.3/son fıkra)

Sokakta yaşayan çocuklara karşı doğan sorumluluklar ve de lege feranda teklifimiz:

Evlerini terk ederek sokağa yaşamak üzere gelen çocukların evleri terk nedenleri objektif olarak çocukların bedensel, ruhsal, ahlaki, sosyal gelişimlerini ve kişisel güvenliklerini tehlikede veya tehdit altında bırakmaktadır⁴⁴. Ancak her çocuğun biricik olduğu, kendi yaşamına ilişkin karar vermede görüşü, yararı ve gelişme hakkının çerçevesi diğerinden farklı olduğu için her çocuğun sübjektif durumuna göre tedbir uygulama yeri bulmalıdır.

Sokakta yaşayan çocukların aile içindeki durumları korunma ihtiyacı içinde olduğunu açık olarak göstermektedir. Bu durumda çocukların ihmal, istismar güvenliklerinin gelişimlerinin tehlikede olduğu için mahkemece resen velayet hakkına müdahale ve tedbir uygulanması gereklidir⁴⁵.

Çocuğun kişisel güvenliğini tehlike altında bırakan veya tehdit eden durumun varlığının SHÇEK veya mahkemeye ihbar edilmesi, başvurulması veya mahkemenin önüne gelen davada resen harekete geçmesini gerektirmektedir. Evinde veya kaldığı kurumda ihmal edilen, şiddet gören, istismar edilen çocuk için koruyucu bir müdahalede bulunulması için durumun ilgili mercilere bildirilmesi yasal olarak belli kişiler için mesleki zorunluluk olarak belirlenmiştir (MKm.404; SHÇEKK m.21, ÇKKm.6) Adli ve idarî merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirmekle yükümlüdür. Çocuk ile çocuğun bakımından sorumlu kimseler çocuğun korunma altına alınması amacıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna başvurabilir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kendisine bildirilen olaylarla ilgili olarak gerekli araştırmayı derhâl yapar. (ÇKK.m.6)

İlköğretim zorunluluğu özellikle evdeki yaşam koşullarının güç olduğu sokağa gelen çocuklar açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Aynı zamanda Anayasal yükümlülüğün yerine getirilmesi için; tüm çocukların ilköğretime başlayabilmesi ve devamının sağlanması için İlköğretim ve Eğitim Kanunu göre; ilköğretim zorunluluğunun yerine getirilmesinde çocuğun eğitiminden sorumlu anne baba gibi kişiler ile idarenin idari ve cezai sorumluluğu ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir⁴⁶. *Çocuğun anne babası yahut vasi veya aile başkanı, çocuğunu zamanında ilköğretim okuluna yazdırmak ve devamını sağlamakla yükümlüdür. (m.46,52/1) Okul muhtarları okul müdürüyle iş birliği yaparak mecburi öğrenim çağında bulunan çocukların okula yazdırılmalarını sağlamakla yükümlü kılınmışlardır(m.48) Mülki amirler, ilköğretim müfettişleri ve zabıta teş-*

⁴⁴ Çocuğun sağlıklı gelişimini tehdit eden sebepler bakımından objektif ve sübjektif nedenler bakımından Henkel’in görüşleri için bak. Elçin Grassinger, s. 74vd.

⁴⁵ “Bu tedbirlerin(MK daki koruma tedbirlerinin) alınması veya velayetin nezini gerektiren bir olayı öğrenen hakim kamu düzenini ilgilendiren bu konuda resen müdahale etmelidir, (Y.2HD.sinin 19.2.1973 günlü ve 915/969 sayılı Kararı) Medeni Kanununun 274, maddesi uyarınca velayetin korunması için alınacak tedbirlerin mümkün olduğunca ana baba dinlenmeli, eğer onların uyarılması ile çocuğun üzerindeki tehlikenin giderilmesi umulur ise onlar uyarılmalı(...) tedbirlere başvurulmalıdır. (...) Mahkemece ana baba dinlenmeden, gerekirse çocuğun yaşayışı hakkında tamamlayıcı bilgi toplamadın ana babanın sağ olduğundan ve 2828 sayılı Kanununun 3. maddesinin şartları oluşmadığından söz edilerek korunma kararının reddi doğru bulunmamıştır. İsmail Özmen, Açıklamalı İçtihatlı Velayet Hukuku Davaları ve Çocuk Mahkemeleri, Kartal Yayinevi, Ankara 2005, s. 160.

⁴⁶ 222 s. 5.1.1961 T. RG.12.1.1961 -10705

kilatı ilköğretim çağındaki çocukların mecburi ilköğretim kurumlarına devamlarını sağlamakla veli yahut vasi veya aile başkanlarına ve okul idarelerine yardımla ve her türlü tedbiri almakla vazifelidirler. (İEK m. 52) Okullar aynı zamanda çocukların okula devamını sağlamakla ve çocuğa karşı ihmâl ve istismar vakalarında ilgilenmek ve ihbarla yükümlü kılınmış kurumlardır. Öğretmen ve rehberlik servisi işbirliği içinde, ihmâle, şiddete uğrayan, derslerinde başarısız, devamsız çocuklarla özel olarak ilgilenmek, çocuğu okulda tutmanın yollarını araştırmakla ve gerekli müdahaleyi yapmakla ve gerekirse ilgili kuruma bildirimle yükümlüdür (İÖKm.53).

Bu hükümlerin uygulanmasını sağlamak üzere konan cezai hükümlere göre; bir kamu görevlisi olan öğretmenin çocuğa karşı suç teşkil eden bir davranışı bildirmemesi (TCKm.280), yine sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirmemesi (m.279.1)Türk Ceza Kanunu'nda suç teşkil etmektedir. Vatandaş ayırımı olmadan insani, ahlaki bir sorumluluk olan insanın zor durumdaki birisine yardım yükümlülüğü Türk Ceza Kanunu'nun 98.maddesi ile düzenlenmiştir. Bu hükme göre "Yaşı, hastalığı veya yaralanması dolayısıyla ya da başka herhangi bir nedenle kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye hâl ve koşulların elverdiği ölçüde yardım etmeyen ya da durumu derhâl ilgili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılacaktır.

Ana babaların sorumlulukları açısından bakıldığında; çocukların sokağa gelmelerinde ana babaların Medeni Kanun'dan doğan velayet yetki ve görevine ilişkin sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmedikleri veya getiremedikleri açıktır. Çocuğun korunması için koruma hükümleri çerçevesinde velayet hakkına müdahale edilecektir. Ancak çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel – vaka olarak görülmesi de- cinsel istismar edilmesi veya çalıştırılması biçiminde ekonomik olarak istismar edilmesi aynı zamanda Türk Ceza Kanunu'na göre kişilere karşı suçlar çerçevesinde (m.86vd) suç teşkil etmekte buna neden olan ana ve/veya babanın cezai sorumluluğu doğmaktadır.

Ana babanın koruma ve gözetim yükümlülüğü altında buldukları çocuklarını kendi haline terk etmesi cezai sorumluluklarını gerektirmekte ve bundan dolayı çocuğun bir hastalığa yakalanmış, yaralanmış veya ölmüşse, neticesi sebebiyle ağırlanmış suç hükümlerine göre cezaya hükmolunmaktadır (TCKm.97)

Kurumların sorumluluğu açısından bakıldığında; Anayasa, devletin temel amaç ve görevleri arasında "sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak(tır) nın yer aldığı kabul etmektedir(m.5). Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu(m.10/I) ve devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda(m.10fıkra son) olduğu anayasanın temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

Çocukların ilköğretim hakkını ve yükümlülüğünü yerine getirmek için sorumlu kılınan nüfus memuru, muhtar, ilköğretim müdürü; okul idaresi çerçevesinde çocuğun okula devamını sağlamakla ve ihmâl ve istismar durumlarının varlığı halinde durumu rehberlik servisine bildirmekle yükümlü öğretmenler ile hakkında acil koruma tedbiri alınması gereken çocukla ilgili harekete geçerek SHÇEK ve aile ile işbirliğine girmeyen rehberlik servisi çocuğun sokağa

gelmesinde yasalarla görevli kıldıkları yükümlülüklerini yerine getirmemişlerdir.

Bildirim halinde SHÇEK’nun araştırma yaparak uygun gördüğü hizmetleri vermesi veya mahkemeye bildirip bildirmemesi aynı şekilde Kurumun yasal yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

İdarenin sorumluluğu “kamu hizmetlerinin gerektirdiği gibi ifa edeceği güvenini doğurmuş olan Devletin ve diğer İdare’lerin kusursuz sorumluluğu esasına dayanır ve idare hukuku ilkelerine tabiidir⁴⁷.

Sokağa gelen çocukların uğradığı hak ihlalleri yaşam ve gelişme hakkını ifade eden, maddi ve manevi varlığının gelişimini ve bu haklara erişimde ayırıcı muameleye tabii tutulmamayı içeren anayasal hakların ihlalleridir. İnsan haklarının bölünmezliği ilkesi gereği, medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik hakları bir bütündür, yaşam ve maddi ve manevi varlığının gelişiminin sağlanması ancak bu hakların tümüne ulaşımının sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu hakların medeni hukukta karşılığını kişilik hakları ve kişilik haklarının korunması(MK.m.24-25) oluşturmaktadır. Hukuk düzeni tarafından kişinin hem kendine hem başkalarına karşı korunması gereken haklardandır. Bu hakların ihlali ise ihlal edenlerin Borçlar Kanunu’nun m.49vd. hükümlerince maddi ve manevi tazminat sorumluluğunu doğurmaktadır. Ceza Kanunu’na göre ihbar yükümlülüğünün sadece ahlaki veya mesleki temele mi dayanıyor olması ayırım ve önem taşımaktadır. Sadece insan olmaktan kaynaklanan ahlaki temelli ihbar yükümlülüğü hali bile, buna uymama ile çocuğun zarar görmesi arasında uygun illiyet bağı olmaması nedeni ile tazminat yükümlülüğü doğmayacaktır ancak insanın kendine ve çevresine yabancılaştığı bu dönemde üzerinde tekrar düşünülmesi ve tartışılmaya açılması gereken bir olgudur⁴⁸.

Gelişimi tehlikedeki bir çocuğun herkes tarafından ahlaki ve yasal bir sorumluluk olarak ilgili birime ihbarından itibaren bir zincir biçiminde kurulan bu koruma sorumluluğunda, her halkadan sorumlu kişilerin yasaların emredici hükümlerinden doğan ‘sıralı’ görevlerini yerine getirmemesi, resen işlemesi gereken çocuğun korunması sistemin işlememesini ve çocuğun bedensel bütünlüğünü ve sağlıklı gelişiminde telafisi mümkün olmayan zarara sebep olmaktadır.

Çocuğun sokağa gelmesinin nedenleri ve sokakta karşı karşıya olduğu hak ihlalleri sonucu bedensel, ruhsal, zihinsel olarak zarara uğraması ile çocuğa karşı belirlenmiş kişilerin yasal –ahlaki-sorumlulukların yerine getirilmemesi arasındaki illiyet bağı açıktır. Yapılan araştırmalarda sokağa gelen çocukların, aile içinde ana babaları tarafından bakım ve eğitim haklarının ihlal edildiği, yetiştirilmesine ilişkin bedensel, ruhsal, ahlaki, sosyal gelişimleri ve tehdit altında olmasına rağmen bu konuda velayet hakkından doğan görevlerini yerine getirmedikleri, şiddetin yaygın olduğu görülmektedir.

Okula hiç gitmeyen çocuklar açısından ilkokula başlamakla ilgili muhtar, ilköğretim müdürü ve ana babanın sorumluluklarını yerine getirmediği; okula devam etmeyen veya okula devamsızlığı olan çocuklara karşı okul, öğretmen ve rehberlik servislerinin işlemediği, evde ihmal ve şiddetle karşılaşan

⁴⁷ Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi Serozan/Arpacı, Borçlar Hukuku Genel Bölüm ,İkinci Cilt,İstanbul 1998(Hüseyin Hatemi, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku), s. 20;

⁴⁸ Uygun illiyet bağı tartışması için bak. Hatemi, s. 52.

çocuğun çocuğun korunması için ihbar mekanizmasını harekete geçirmedikleri görülmektedir. Bu sorumluluk bir sözleşme dışı sorumluluk halidir. Sebep (objektif) sorumluluğu halidir ve yasalardan doğan sorumluluğun yerine getirilmemesinden doğan zarar hali söz konusudur. Bu sorumluluğun dayanağı olan zarara uğrayanın daha masum olduğu esas çocuklar açısından tartışılmazdır⁴⁹. Objektif sorumlulukta kişi, "eylemin sonuçlarından değil, bir eylem, bir olay veya durumun sonuçlarından sorumlu tutulmaktadır"⁵⁰.

Çocuğun sokağa gelmesine neden olan ihmâl ve istismar ile sokakta karşı karşıya oldukları ihmâl ve istismarlardan dolayı çocuk koruma yasal sistemi içinde sorumlular ve sorumluluk dereceleri ve türleri farklıdır. Çocuk açısından tazminata konu olacak zarar çok daha geniş biçimde çocuğun gelişmekte olan bir insan olduğundan hareketle bedensel, ruhsal, zihinsel ve ekonomik gelişimini sekteye uğratan ihmalden istismara kadar tüm ihmali ve kasti davranışlar dikkate alınmalıdır. Her çocuk açısından, sokağa gelme nedenleri ve sorumlular mahkemelerdeki uzmanlar tarafından yapılacak olan sosyal inceleme raporu aracılığı ile tespit edilmelidir⁵¹, Sorumluluk oranları da inceleme raporlarından tespit edilen sorumlular için mahkeme tarafından takdir edilmelidir. Bu sorumluluk paylaşımında trafik kazalarında söz konusu olan sorumluluk derecelendirilmesi kıyasen uygulama yeri bulmalıdır.

İdarenin objektif sorumluluğu açısından ise; Anayasada yer alan devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin sınırlarını belirleyen 65.maddesinde yer alan „Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” hükmünün idareye getireceği savunma/haklılık savunusu ise idareyi sorumluluktan kurtaramayacak bir ifadedir⁵². Bu sorumluluk toplumsal kaynakların en uygun biçimde dağıtılmasından, bütçenin oluşturulmasında önceliğin ne olduğu, kaynakların nasıl kullanıldığı, rüşvet ve yolsuzluk vakalarının varlığına kadar tüm siyasi, bürokratik tercihlerin sorgulanması sorumluluğunu ve hakkını kapsamaktadır. Her devletin öncelikle kendi çocuklarından sorumlu olması aynı zamanda uluslararası yardım ve işbirliği istemenin de haklı gerekçesini oluşturmaktadır.

⁴⁹ Bu konuda bak. Mustafa Kılıçoğlu, Tazminat Hukuku, Legal Yayınevi, 2.Baskı, Temmuz 2006, s. 15 vd; Hatemi, Sözleşme Dışı Sorumluluk, Cilt II, İstanbul 1993.

⁵⁰ Cengiz Koçhisarlıoğlu, Objektif Sorumluluğun Genel Teorisi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1984, s. 223.

⁵¹ Çocuk Koruma Kanunu'nda sosyal inceleme raporu ve içeriği düzenlenmiştir. Kanun kapsamındaki çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hakimleri veya Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yapılır. Sosyal inceleme raporu, çocuğun, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur (m 35 bent 1) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak. Sevdâ Uluğtekin, Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2004.

⁵² Devletin çocuğun bir suçtan dolayı zarar gördüğü hallerde tazmin yükümlülüğü uluslararası hukukta düzenlenmiştir. Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı Şiddet Suçu Mağdurlarına Tazminat Ödenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeni 39.maddesine göre, şiddet mağduru çocuğun uğradığı zarardan devletin tazmin yükümlülüğü doğmaktadır. Bu yükümlülük aynı zamanda çocuğun rehabilitasyonu ve toplumla yeniden bütünleşmesine ilişkin tüm destek hizmetlerini de kapsamaktadır.

Çocuğun yaşam ve gelişme hakkının korunmasında ve gerçekleştirilmesinde sorumlulukların yerine getirilmediğinin, çocukların maddi ve manevi varlığın geliştirilmesinde eşitlik ilkesinin uygulanmadığının, aksine ayırıcı uygulama ile karşılaştıkları sokakta yaşayan çocukların sokağa gelme nedenleri ile sokakta karşılaştıkları hak ihlalleri açısından ayrıca ispata yer bırakmayacak biçimde görünmektedir. Bu muameleler aynı zamanda çocukların ulaşamadıkları hizmetlerin bir sonucu olarak toplumsal dışlanmaya uğramalarının da gerekçesini oluşturmaktadır⁴¹.

Her toplum öncelikle kendi ülke sınırları içindeki çocukların içinde bulunduğu durumdan ahlaken ve hukuken sorumludur. Bu sorumluluk yasalara korunma ihtiyacı içindeki çocukları bildirim yükümlülüğü, çocuklara verilmesi gereken hizmetler için sorumluların ve sorumluluklarının belirlenmesi biçiminde yasalara yansımıştır. Çocukların bakım ve gözetiminden ilk olarak Devlet kendi kaynakları ile sorumludur. Çocukların evlerini terk etmesi ve sokakta yaşamasının küreselleşme ve yoksulluk bağlantısı iddiaları bu çalışmada bu nedenle göz ardı edilmektedir. Devletin ilgili kurum ve kuruluşlarının tüm kaynaklarını nasıl kullandığı konusunda şeffaflık ilkesi gereği kamuda ekonomiklik ilkesine uygun biçimde kaynakların ayrılması ve kullanılması esastır.

Sokakta yaşayan çocuklar, tüm kurumların işlevlerini hiç veya uygun biçimde yerine getirememeleri sonucunda, yaşam hakları başta olmak üzere temel haklarının ihlal edildiği veya erişemedikleri bir ortamın sebebi değil sonucu olarak sokaktadırlar. İçinde buldukları durumun faili değil toplumsal mağdurdurlar. Tüm kişi, kurum ve kuruluşlar ahlaki ve hukuki bir sorumluluk olarak çocukların bu mağduriyetlerindeki sorumluluklarını üstlenmelidirler.

KAYNAKÇA

- Adalet Alada/Sevgi Sayıta/Sezai Temelli, Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında İstanbul'da Sokağın Çocukları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2002
- Ali Hakan Evik, "Çocuk Koruma Hakkında Düşünceler", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.1, İstanbul, 2007,
- Ayşe Buğra, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008,
- Betül Onursal- Sevgi Usta Sayıta,,Birleşmiş Milletler Belgelerine Barış Kültürü ve Şiddet Karşıtı Olma ve Avrupa Konseyi Kararlarında Çocuğun Şiddet ve Kötü Muameleden Korunması, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yayını, İstanbul 2002.
- Cengiz Koçhisarlıoğlu, Objektif Sorumluluğun Genel Teorisi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 1984.
- Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku- Aile Hukuku Cilt III; Filiz Kitabevi, İstanbul 2008
- Emine Akyüz,Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğu Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000,.
- Faruk Sapançalı, Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, Aralık 2005
- Gülçin Elçin Grassinger, Türk Medeni Kanununda Yer Alan Velayet Hükümleri Kapsamında Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler, XII Levha Yayınevi, İstanbul Ocak 2009,
- Hakan Acar, "Duvarların Dışındaki Yaşam: Çocukların Anlatımıyla Sokaklar". Eğitim Bilim Toplum. Eğitim-Sen Yayını, Cilt: 20. İstanbul Haziran, 2008
- İsmail Özmen, Açıklamalı İçtihatlı Velayet Hukuku Davaları ve Çocuk Mahkemeleri, Kartal Yayıncılık Ankara 2005
- İstanbul Çocukları Vakfı, "Sokak Çocukları Alt Komisyonu Raporu" 1.İstanbul Çocuk Kurultayı, İstanbul Çocuk Raporu Der:Sevgi Usta Sayıta/Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul Çocukları Vakfı, Yayını, İstanbul 2000.
- K. Karataş- Y Baykara.Acar -G.Çamur Duyan, Sokak Çocukları Açısından Sokak ve Suç İlişkisi Üzerine Medyadaki Yansımalar", IV.Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalışan Çocuklar, İzmir IV.Sempozyumu 30 Eylül-2 Ekim 2005 Balçova İzmir, 2006.
- Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi Serozan/Arpacı, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İkinci Cilt, İstanbul 1998(Hüseyin Hatemi, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku)
- Mustafa Kılıçoğlu, Tazminat Hukuku, Legal Yayınevi, 2.Baskı, Temmuz 2006
- Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Naom Schimmel, "Freedom and Autonomy of Street Children", The International Journal of Children Rights 14, 2006.
- Özkan Yıldız,Toplumsal Değişme Sürecinde Sokak Çocukları ve Sosyal Dışlanma, Eğitim Bilim Toplum. Eğitim-Sen Yayını, Cilt: 20. İstanbul, Haziran, 2008,
- Rona Serozan, Çocuk Hukuku, Genişletilmiş II:Bası,İstanbul 2005
- Serdar Mermut, "Çocuk Koruma Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme", Legal Hukuk Dergisi, İstanbul 2006,

- Sevda Uluğtekin, 1940’lı Yıllarda İstanbul’un Sokak Çocukları”, Sema Kut’a Armağan, Yaşam Boyu Sosyal Hizmet, HÜ Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayın No.4, Ankara 1999;
- Sevda Uluğtekin, Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2004.
- Sevda Uluğtekin, Türkiye’de Çocuk Sorunu ve Sokak Çocukları” Sokak Çocukları Eğitimcilerin Eğitimi Programı, İstanbul 14-20 Nisan 1996, Yayına hazırlayan Sevda Uluğtekin, Ek 2, Ankara 1997
- Sevgi Usta Sayita, “Mağdur Çocuklar Hakkında Koruma Tedbirleri”Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu, İstanbul 2004
- Sevgi Usta Sayita, Türk Hukukunda Çocuğun Koruyucu Aile Yanına Yerleştirilmesi; Filiz Kitabevi, İstanbul 1996
- Sevil Atauz, “Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları”, Birikim, sayı:116, İstanbul 1998.
- Sevil Atauz, “ Sokak Çocuklarının Yaşam Kültürü”, Cumhuriyet ve Çocuk, 2 Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Der: Bekir Onur, Ankara, 1999.
- Sevil Atauz, “Türkiye’nin Beş İlinde Sokak Çocukları Projelerinin Değerlendirilmesi”, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hakları Merkezi, Ankara 2003
- T.H. Şengül Kent Yoksulluğu ve Kentlerin Parçalanması. *Tes-İş Dergisi*. Ekim-Kasım İstanbul ,2001
- Turgut Akıntürk, Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış, II:Cilt Yenilenmiş 10.Bası, İstanbul 2006.
- UNICEF Önce Çocuklar, UNICEF Yayını, Ankara 1996.
- Yusuf Solmaz Balo, Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması, Seçkin Yayınları Ankara, 2005

